

УДК 323.1(=163.41)''18/20''

911.3:327(497.11)''18/20''

doi 10.46793/LZ-LIV2.259R

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 09. 08. 2024.

Прихваћен: 18. 09. 2024.

Др Александар Раковић*

научни саветник

Институт за новију историју Србије, Београд

СРПСКО УЈЕДИЊЕЊЕ: ИДЕЈЕ, ПЛАНОВИ И РЕАЛИЗАЦИЈА (19–21. ВЕК)¹

Апстракт: Рад се бави прегледом идеја и планова о српском уједињењу од 19. века до 21. века, као и реализацијом тих идеја од ослободилачких ратова Србије и Црне Горе у 19. и 20. веку преко српског односно југословенског уједињења 1918. до покушаја да се сачува заједничка држава у последњој деценији 20. века и првој деценији 21. века. Када је реч о тренутном стању, у раду се дају препоруке и смернице за стварање нове уједињене државе српског народа коју би чиниле Република Србија, Република Српска и Црна Гора, док би Република Северна Македонија могла бити у асиметричној вези са уједињеном српском државом.

Кључне речи. Српско уједињење, Србија, Република Српска, Црна Гора, српство, Македонија.

*

Српско уједињење (1804–1914)

Историјски простор српског народа, условљен кретањима из матичних области у најближе суседство, од краја средњег века па надаље, чине Трст на западу и Темишвар на истоку, Сентадереја на северу и Хиландар на југу. У том четвороуглу се, током нововековне историје, одвијала међусобна интеракција српског народа, преношење идеја и сазнања у политици, просвети и култури. Српским заједништвом, које је превазилазило туђинске државне оквире, настајале су у ослободилачким походима 19. века српске државе Кнежевина/Краљевина Србија и Књажевина/Краљевина Црна Гора, као и аутономна територија Војводство Србија у оквиру Хабсбуршке монархије (1849–1861).

* aleksandar.rakovic@inis.bg.ac.rs

¹ Рад је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2024. години бр. 451-03-66/2024-03/200016 од 5. 2. 2024.

У модерној српској историји током претходна два века српски национални идентитет био је везиван за појмове Србије и српства. Прво за Србију као свесрпску државу коју је требало обновити, затим за Кнежевину Србију у средишту српства, Војводство Србију на северу, а и Његошеву визију „све Србије од Дунава до мора сињега“ (*Горски вијенац*, Беч, 1847, стр. 3).

Први српски устанак против Турака, на челу с Карађорђем, пробудио је велике националне визије српског народа. Свест о некадашњој заједничкој држави појачавала је припадност српској нацији што је водило ка идејама и плановима о обнови заједничке српске државе. Ставови о српском уједињењу и идентитетском јединству српског народа тада су износили српски правник Сава Текелија из Темишвара (1804), карловачки митрополит Стеван Стратимировић (1804), црногорски митрополит Петар I Петровић Његош (1807) и Карађорђеви представници на Мировној конференцији у Јашију (1808/9).

Сава Текелија је сматрао да треба да се уједине Србија, Стара Србија, Босна, Херцеговина, Дубровник, Црна Гора и Бока. Стеван Стратимировић је предлагао да српска држава треба да се простире од Влашке до Скадра и Јадранског мора, што би укључило Србе из Баната, Бачке, Срема, Славоније, Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине, Приморја и Далмације. Петар I Петровић Његош је био за то да се српско царство обнови у границама које ће чинити Црна Гора, Зета, Босна, Херцеговина, Дубровник и Далмација. Карађорђеви представници су предлагали уједињење Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине, Дубровника и Боке.²

Србија је од времена Првог српског устанка (1804–1813) почела да устројава државне институције. Но, Други српски устанак (1815–1817) којим је руководио Милош Обреновић и доцнији међународни оквир довели су Србију до велике дипломатске победе и стварања Кнежевине Србије у оквиру Османског царства, прво 1817. у границама од Београда до Варварина и од Мачве до Пореча, којој су 1833. придодате Тимочка Крајина, Алексинац, Крушевац и појас до Дрине.³ Тако је почело територијално ширење Србије, а тиме и процес уједињавања српског народа у једну државу. У српско етничко ткиво је у 19. веку интегрисана и популација која је говорила влашким матерњим језиком, с простора од Велике Мораве до Тимочке Крајине. Прихватање српског идентитета у влашком живљу ишло је током 19. и 20. века поступно и без икакве интервенције српске државе.⁴

² Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе, приредили Милић Ф. Петровић, Павле Стојковић, Душица Бојић, Београд: Историјски музеј Србије, 1999, 114–117.

³ Видети: Радош Љушић, *Историја српске државности: Србија и Црна Гора*, Нови Сад: САНУ огранак у Новом Саду, Беседа, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001.

⁴ Александар Раковић, *Срби и религијски интервенционизам 1991–2015: Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви после распада Југославије*, Београд: Хришћански културни центар, 2015, 289–302.

План за шире уједињење Срба уобличен је у *Начертанију* 1844. чији је творац био Илија Гарашанин. Реч је о државном програму Кнежевине Србије, писаног за кнеза Александра Карађорђевића. У *Начертанију* се Србија види као Пијемонт српства. Дакле, Србија треба да уједини српске земље у једну државу: Србију, Босну, Херцеговину, Црну Гору и Стару Србију. Међутим, Гарашанинова визија доцније се развијала и у југословенском оквиру.⁵

Црна Гора, на челу са династијом Петровић Његош (1697–1918) била је национална држава српског народа.⁶ Цетињске владике и владари династије Петровић Његош су сматрали да је косовски завет у темељу идентитета Црне Горе па је стога у народу ширена свест о српском јунаштву у Косовском боју (1389).⁷ За разлику од Петра I Петровића Његоша који је уједињену српску државу, на челу с Црном Гором, видео без Србије, његов наследник Петар II Петровић Његош писао је да је Србија простор од Дунава до Јадранског мора.⁸ У уговору кнеза Михаила Обреновића и књаза Николе Петровића Његоша, којим су се 1866. обавезали да Србија и Црна Гора делују на ослобођењу и уједињењу српског народа, књаз Никола је прихватио да у случају успеха те борбе присаједини Црну Гору Србији и прихвати кнеза Михаила Обреновића за владара уједињене српске државе.⁹

Велике сеобе Срба преко Дунава и Саве (1690. и 1739) утирале су пут за стварање северног српског етничког простора у Панонији. Срби с простора Срема, Баната, Бачке и Барање покренули су 1848. српску револуцију и прогласили су Српску Војводину (Војводовину Србију) са седиштем у Сремским Карловцима. Међутим, хабсбуршке власти су 1849. створиле другачију територијалну јединицу, круновину под именом Војводство Србија и Тамишки Банат са седиштем у Темишвару. У тој аутономији већину су чинили Румуни и Немци, па је тиме изиграна воља Срба. Војводство Србија и Тамишки Банат је укинута 1861.¹⁰ Но, стварање Српске Војводине било основ за уједињење с Краљевином Србијом 1918. а врло је важно што је тај северни српски простор макар кратко у 19. веку службено носио име Србије.

Када је реч Српско-турском рату (1876–1878), Србија и Црна Гора су 1876. склопиле тајни уговор и војну конвенцију којима су одредиле да

⁵ Драгослав Страњковић, *Србија Пијемонт Лужних Словена 1842–1853*, Београд: Народна штампарија, 1932.

⁶ Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*, Београд: Катена мунди, 2019, 11–14.

⁷ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње: Историјски институт Црне Горе, 1955, 183–184.

⁸ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, Беч, 1847, 3.

⁹ *Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе*, 124.

¹⁰ Видети: Зоран Стевановић, *Војводство Србија и Тамишки Банат (1849–1861)*, Нови Сад: Архив Војводине, 2014.

је заједнички циљ ослобођење српског народа од турске окупације.¹¹ На Берлинском конгресу 1878. српске државе су стекле међународно признање независности. Призната су и проширења Србије на простор од Ниша до Враћа (окрузи нишки, топлички, пиротски и врањски). Црној Гори су призната знатнија проширења у Старој Херцеговини, Брдима, Зети и на приморју од Бара до Улциња.¹² Књаз Никола Петровић је у ослобођеном Бару 1878. клекао у Јадранско море, бацио бурму у воду и рекао: „Вјенчавам те српско море са слободом Црне Горе“.¹³

Аустро-Угарска је 1878. окупирала Босну и Херцеговину, а 1882. за окупационог гувернера је постављен Бенјамин Калај. У исто време док је Калај спроводио програм стварања „босанске нације“ (1882–1903), ђаковачки бискуп Штросмајер је ковао планове за превођење у римокатоличку веру и хрватски идентитет и тамошњих православних Срба и муслимана.¹⁴ Пошто је пројекат „босанске нације“ до 1901. доживео неуспех, аустроугарске власти су почеле да дају подршку великохрватској идеологији. Калај је на прелому 19. и 20. века допуштао да Хрвати у етничком смислу својатају Босну и Херцеговину. Написао је чак да би Велику Хрватску требало да чине Хрватска, Славонија, Далмација, Босна, Херцеговина, Црна Гора, Србија и Стара Србија.¹⁵

Православни Срби су у време аустроугарске окупације били релативна већина у Босни и Херцеговини и чинили су 42,88% становништва док је муслимана било 38,73%, а римокатолика 18,08%. Пошто су Срби у Босни и Херцеговини били за уједињење са Србијом и Црном Гором, аустроугарске окупационе власти су имале намеру да на све могуће начине, војним и етничким бедемима, изолују Босну и Херцеговину. Окупационе власти су на Дрини према Србији и међу већинско српско становништво у Босни и Херцеговини насељавале углавном римокатолике и гркокатолике из средње и источне Европе како би се разбијао етнички континуитет српског народа.¹⁶

Анексија Босне и Херцеговине 1908. поново је приближила Србију и Црну Гору које су биле одаљене међусобним оптужбама за подривање власти и надметању за престиж у српству.¹⁷ Ова анексија, након које није

¹¹ *Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе*, 128.

¹² Видети: Радош Љушић, *Историја српске државности: Србија и Црна Гора*.

¹³ Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*, 248.

¹⁴ Василије Ђ. Крстић, *Бискуп Штросмајер у светлу нових извора*, Нови Сад: Прометеј, 2001, 15–16, 32–33, 38, 51–53.

¹⁵ Томислав Краљачић, *Калајев режим у Босни и Херцеговини 1882–1903*, Београд: Катена мунди, 2017, 309–310.

¹⁶ Душан Дрљача, „Колонизација страног живља у Босни и Херцеговини крајем XIX века с посебним освртом на досељавање Пољака“, *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, уредио Славенко Терзић, Београд: Историјски институт САНУ, 1995, 213, 220–221.

¹⁷ *Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе*, 142.

било могуће ширити српске државе на запад, усмерила је ослободилачко деловање Србије и Црне Горе на југ, према Старој Србији и Македонији. За Србију је постало нужно да се шири према југу како би досегла Егејско море. Утиран је пут за ново отварање српских школа, оснивање црквено-школских општина, дистрибуцију књига, часописа и новина, да се Македонцима омогући школовање у Србији, да се Македонијом шири српска идеја.¹⁸

Посебна битка се водила од 1888. пошто је пуштена у промет пруга Врање–Скопље и олакшана комуникација између Краљевине Србије и Македоније, где се од 1878. налазила српско-турска граница. Тиме су, пише Стојан Новаковић, Срби од 1888. почели да враћају позиције у Македонији које су губљене нападима Бугарске егзархије: „Локомотива из Београда у Солун готово је из мртвих почела васкрсавати српско име по Македонији“.¹⁹ Стојан Новаковић је 1888. закључио и да се борба против Бугара за Македонију не може водити истоветном пропагандом какву воде Бугари. С тим у вези Новаковић је писао да су српство и македонизам савезници у борби против бугаризма.²⁰

Пошто су Србија и Црна Гора у Балканским ратовима (1912–1913) ослободиле Стару Србију и Јужну Србију (знатан део Македоније), прошириле на те просторе српску државност и спојиле се границом посред Старе Рашке и Метохије, краљ Никола Петровић Његош је краљу Петру Карађорђевићу предложио стварање уније две српске државе.²¹ Међутим, након што је Аустро-Угарска 1914. напала Србију, ратни циљ Краљевине Србије постао је ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца.²²

Српско уједињење у југословенском оквиру (1918–2006)

После победе Краљевине Србије у Првом светском рату, Србији су 1918. присајединиле Црна Гора и Војводина (Срем, Барања, Бачка, Банат), а потом се Краљевина Србија (у тим границама) 1. децембра 1918. ујединила с непризнатом новоствореном творевином званом Држава Словенаца, Хрвата и Срба. Тим уједињењем је створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца/Југославија. Државне границе су из Шапца померене шесто

¹⁸ Славенко Терзић, „Конзулат Краљевине Србије у Битољу (1889-1897)“, *Историјски часопис*, књ. LVII, Београд: Историјски институт, 2008, 327–330.

¹⁹ Стојан Новаковић, *Балканска питања*, Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1906, 92.

²⁰ Драган Ташковски, *Рађање македонске нације*, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1969, 175.

²¹ Никола Петровић Његош, *Дјела*, Подгорица: ЦИД, 1997, 1004–1005.

²² Љубодраг Димић, *Историја српске државности: Србија у Југославији*, Нови Сад: САНУ огранак у Новом Саду, Беседа, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001, 13.

километара на запад – на Алпе, биле су од Триглава до Ђевђелије и од Јадранског мора до Тимока.

Срби из Мађарске су се највећим делом определили за пресељење у Краљевину СХС.²³ Малобројни галипољски Срби су такође пресељени у југословенску државу.²⁴ Изван граница Краљевине СХС остали су Срби у румунском делу Баната и мали број Срба на албанској страни Скадарског језера. И једни и други су као етничка целина били ослоњени на матичну државу.

Срби у Краљевини Југославији нису имали административно-територијалну целину. Наиме, српска елита је сматрала да је 1918. српско питање решено уједињењем у југословенску државу и да „троименом народу“ Срба, Хрвата и Словенаца нису потребне међусобне границе. Но, хрватске аспирације за својом административном јединицом, федерализацијом или сецесијом већ су почетком двадесетих година 20. века довели званични Београд до разматрања како би било могуће ампутирати Хрватску из југословенске државе. Али то је било немогуће учинити због „леопардове коже“ етничких простора Срба и Хрвата и немогућности да се земаљском споном повежу српске и словеначке етничке територије које би чиниле Југославију без Хрватске.²⁵

Краљ Александар Карађорђевић је 1934. платио главом када су га у атентату у Марсеју убиле хрватске усташе и бугарски ВМРО. Међународни оквир на западним и северним југословенским границама, фашистичка Италија, анексија Аустрије и тиме излазак Немачке (Трећег рајха) на југословенску границу, постали су претња Југославији и дали су крила хрватском сепаратизму. Да би била дата нова шанса опстанку Југославије, Београд је напустио политику централизма и прихватио је стварање Бановине Хрватске која је установљена 1939. чиме је југословенска држава започела процес федерализације. Притом, Дравска бановина је 1929. већ оивичила словеначке територије у Краљевини Југославији.

Као одговор на стварање Бановине Хрватске, у кругу блиском југословенском премијеру Драгиши Цветковићу састављен је Нацрт уредбе о организацији Српске земље (1940) којом Врбаска бановина, Дринска бановина, Дунавска бановина, Моравска бановина, Зетска бановина и Вардарска бановина образују аутономну територијалну јединицу под називом Српска земља. То је требало да буде јединствена целина која би сезала од Босанске Крајине до Македоније и од Суботице до Црне Горе.²⁶

²³ Видети: Гојко Маловић, *Оптирање Срба у Мађарској 1920–1931*, Нови Сад–Будимпешта, Матица Српска, Самоуправа Срба у Мађарској, 2010.

²⁴ Видети: Павле Ивић, *О говору Галипољских Срба*, Београд, Институт за српски језик САНУ, 1957.

²⁵ Ђорђе Станковић, *Никола Пашић и Хрвати (1918–1923)*, Београд: БИГЗ, 1995, 101.

²⁶ Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković–Maček*, Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1965, 314, 412–418.

Међутим, нацифашистичка агресија на Краљевину Југославију прекинула је ове планове и Српска земља није установљена. Победа југословенских комуниста у Другом светском рату до краја је спречила да се ова идеја реализује.

Српско питање је у социјалистичкој Југославији одлукама комунистичких власти решено на разоран начин. Јединствена српска нација је 1945. подељена на три нације (Србе, Црногорце без икакве основе да буду нација, Македонце са основом да буду нација), пет република (Србију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Хрватску, Македонију), а Србија је расцепкана на три дела (ужу Србију, аутономну покрајину Војводину и аутономну област Косово и Метохију, која је шездесетих претворена у аутономну покрајину Косово). Барања је 1945. изузета из Војводине и предата Хрватској, чиме је Србија изгубила излаз на реку Драву. Суторина је 1947. изузета из Босне и Херцеговине и предата Црној Гори, чиме је српска Херцеговина изгубила излаз на Јадранско море између Игала и Превлаке у Боки Которској. Поред тога, муслиманска нација је 1974. коначно формално издвојена из српске, иако је Муслиманима и раније било омогућено да се тако изјашњавају – [као Муслимани, с великим М].²⁷

Потпредседник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије Александар Ранковић, југословенски централиста, смењен је 1966. с тог места и искључен из Савеза комуниста Југославије. Посебно активан је био хрватски национализам оличен у Масовном покрету који је предводило руководство Савеза комуниста Хрватске (1970–1971). Отворена је пандорина кутија јачања национализама који су довели до уставних промена, конфедерализације Југославије и давања већих права и овлашћења аутономним покрајинама у односу на Србију (1974).²⁸

Српско питање је почело да се обликује у афирмативном виду 1986. с доласком Слободана Милошевића на чело Централног комитета Савеза комуниста Србије. У процесу познатом као Антибирокаратска револуција, због одсуства подршке српском питању на Косову и Метохији, прво је 6. октобра 1988. пала аутономашка власт у Војводини. Потом је пао албански сепаратистички апарат на Косову и Метохији. Донети су уставни амандмани на Устав СР Србије из 1974. чиме је република 28. марта 1989. повратила утицај над покрајинама. Скупштина СР Србије усвојила је 28. септембра 1990. нови Устав Републике Србије којим је потврђена целовитост и надлежност републике над покрајинама. Антибирокаратска револуција у Црној Гори (1988–1989) вратила је у ту социјалистичку републику српску идеју у главни ток. Наиме, 11. јануара 1989. пали су с власти црногорски

²⁷ Александар Раковић, *Српство и православље. Историја, вера, политика II*, Београд: Институт за европске студије, 2022, 33–34.

²⁸ *Исто*, 34.

руководиоци који су игнорисали страдање српског становништва на Косову и Метохији.²⁹

На првим вишестраначким изборима у Хрватској у априлу и мају 1990. победу је однела Хрватска демократска заједница, а Сабор СР Хрватске изабрао је Фрању Туђмана за председника републике. Српски народ у Хрватској је на народном сабору у Србу 25. јула 1990. формирао Српско национално вијеће, а на референдуму Срба у Хрватској 19. августа 1990. донета је одлука о успостављању српске аутономије у Хрватској, коју су Срби прогласили 30. септембра 1990, а потом су успостављене Српска аутономна област Крајина и Српска аутономна област Славонија, Барања и Западни Срем.³⁰

Хрватска власт је 19. маја 1991. одржала референдум о сецесији Хрватске од Југославије на којем је добила већину од 94,17% изашлих грађана. Српска аутономна област Крајина је 12. маја 1991. гласала да остаје у Југославији, а Српска аутономна област Славонија, Барања и Западни Срем је 23. јуна 1991. такође гласала да остаје у Југославији. Хрватска је 25. јуна 1991. прогласила сецесију од Југославије. Уставотворна скупштина српског народа је 19. децембра 1991. усвојила Устав Републике Српске Крајине коју су чиниле Српска аутономна област Крајина и Српска аутономна област Славонија, Барања и Западни Срем. Републици Српској Крајини се 5. јануара 1992. прикључила Српска аутономна област Западна Славонија.³¹ Због рата у Хрватској, крајем 1991. усвојена је Резолуција 743 Савета безбедности Уједињених нација (21. фебруар 1992), којом је простор Републике Српске Крајине стављен под војну заштиту Уједињених нација (УНПРОФОР).³²

Међутим, управо то је дало замах Хрватима да кризу пребаце у Босну и Херцеговину. У тој републици је створена хрватско-муслиманска коалиција против српског народа. Као одговор – поред Републике Српске Крајине на простору некадашње СР Хрватске – 9. јануара 1992. створена је Република српског народа Босне и Херцеговине (убрзо преименована у Републику Српску) која се определила заостанак у Југославији. Ратни сукоби су се проширили на Босну и Херцеговину.

Поред Републике Српске Крајине и Републике Српске, и грађани Црне Горе су 1. марта 1992. гласали да Црна Гора остане део Југославије. На референдум – чије је питање гласило: „Да ли сте за то да Црна Гора, као

²⁹ Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*, Београд: Катена мунди, 2019, 125–127.

³⁰ Часлав Оцић, „Хроника Српске Крајине“, *Република Српска Крајина*, Книн–Београд: СКД „Сава Мркаљ“ Топуско, СКД „Зора“ Книн, 385–419.

³¹ *Исто*, 419–423.

³² Коста Чавошки, „Настанак Републике Српске Крајине и њен међународни положај“, *Република Српска Крајина*, Книн–Београд: СКД „Сава Мркаљ“ Топуско, СКД „Зора“ Книн, 15.

суверена Република, настави да живи у заједничкој држави – Југославији, потпуно равноправно са другим републикама које то буду жељеле?“ – изашло је 66,04% уписаних бирача, а заостанак у Југославији гласало је чак 95,94% изашлих.³³

Али, сецесионистичке републике Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина су, с подршком западноевропских и евроатлантских структура, у мају 1992. примљене у Уједињене нације. Признавање некадашњих југословенских република у постојећим границама из социјалистичког периода приморало је Републику Србију и Републику Црну Гору да 27. априла 1992. формирају Савезну Републику Југославију чиме је статус Републике Српске Крајине и Републике Српске требало да буде решаван у границама Хрватске и Босне и Херцеговине. Разбијање СФР Југославије је 1992. окончано.

Република Српска Крајина је у то време заузимала трећину некадашње СР Хрватске, а Република Српска две трећине некадашње бивше СР Босне и Херцеговине. Међутим, грађански рат у тим републикама (1991–1995) и економске санкције међународне заједнице, уведене 30. маја 1992, исцрпеле су СР Југославију и српски народ.

Мировне снаге Уједињених нација нису хтеле да заштите Републику Српску Крајину од оружаних снага Републике Хрватске. Агресијом Хрватске, посебно у операцијама „Бљесак“ (1–3. мај 1995) и „Олуја“ (4–9. август 1995) нестали су српски простори северне Далмације, Лике, Кордуна, Баније и дела Босанске Крајине. Република Српска Крајина је престала да постоји, протерано је између 250.000 и 300.000 Срба. Акције хрватске војске помагале су Сједињене Америчке Државе и НАТО.³⁴

Даље, 28. фебруара 1994. изнад Бањалуке је дошло до првог америчког ваздушног удара на авијацију Републике Српске.³⁵ НАТО је од тада па до краја рата био ваздушна подршка хрватским и муслиманским снагама у Босни и Херцеговини. Дејтонским мировним споразумом – потписаним коначно у Паризу 14. децембра 1995 – завршен је Грађански рат у Југославији (1991–1995), а призната је Република Српска као државни ентитет у оквиру Босне и Херцеговине на 49% њене територије.³⁶ Притом је Република Српска била приморана да препусти Федерацији Босне и Херцеговине западне делове Босанске Крајине (који су до краја 1995. страдали у хрватско-муслиманској акцији етничког чишћења) и делове Српског Сарајева које су

³³ Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*, 130.

³⁴ Михајло М. Вучинић, *Грађански рат у Хрватској 1991–1995*, Београд: Удружење Срба из Хрватске, СКД „Зора“, 2005, 73–77, 86.

³⁵ NATO's Operations 1949 – Present: NATO Unclassified, *Nato.int*, 2009.

³⁶ General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, General Assembly Security Council, A/50/79C S/1995/999, 30 November 1995.

Срби напустили у марту 1996.³⁷ Затим је 5. марта 1999. одлуком Арбитражног трибунала за спор око међуентитетске границе у области Брчко формиран Дистрикт Брчко чиме је географски мост између Семберије и Босанске Крајине 2000. одузет Републици Српској која никада није признала ову одлуку.³⁸ С тим у вези, када дође до раздруживања Босне и Херцеговине, међуентитетску границу која је постојала од 1995. до 1999. треба тумачити као државну границу између Републике Српске и Федерације БиХ, чиме је град Брчко изричити део Републике Српске.

Рат на Косову и Метохији који је покренула албанска терористичка организација „Ослободилачка војска Косова“, с подршком Запада, почео је 1998. а агресија је ушла у другу фазу тиме када је НАТО 24. марта 1999. започео бомбардовање СР Југославије. Земље Запада су након разорног бомбардовања окупирале јужну српску покрајину, а српски народ је масовно протериван. Упркос Резолуцији 1244 Уједињених нација, у којој је Косово и Метохија везано за државност СР Југославије односно Србије, на Косову и Метохији се српска државност од тада све више нарушава.

Истовремено, од 1997. црногорске власти су све више прихватиле изданак идеологије хрватског праваштва за матрицу „црногорског домовинског идентитета“. Такав конвертитски занос црногорске елите тешко да је забележен икад и игде у историји, макар у кратком временском року. За само неколико година напуштена је српска идеја. Присталице владајућег режима и националне мањине су 21. маја 2006. на референдуму о сецесији Црне Горе надгласали већину православног народа. Тиме је заједничка држава Србије и Црне Горе престала да постоји након 88 година. Режим Црне Горе је пресекао и све везе са Црном Гором Петровића која је била национална држава српског народа.³⁹ Потом је и скупштина албанских сепаратиста на Косову и Метохији 17. фебруара 2008. једнострано прогласила сецесију од Републике Србије.

Закључак и препоруке за српско уједињење у 21. веку

Идеје, планови и реализације српског ослобођења и уједињења, а с тим у вези и ширење српског државног оквира, прошли су од почетка Српске револуције (1804) до Балканских ратова (1912–1913) трновит али успешан пут. Из некадашњег Београдског пашалука и Старе Црне Горе ослобођен је простор све до Старе Србије и Јужне Србије. Црна Гора је

³⁷ Обиљежен егзодус Срба са Грбавице 1996. године, *Радио-телевизија Републике Српске*, 16. март 2010.

³⁸ Коначна одлука Арбитражног трибунала за спор око међуентитетске границе у области Брчко, 5. март 1999.

³⁹ О томе детаљно у: Александар Раковић, *Црногорски сепаратизам*.

1878. изашла на Јадранско море, а Краљевини Србији је 1913. признато проширење које је сезало надамак Егејског мора.

Ипак, најшири српски државни оквир у модерном времену, макар и у југословенском руху, обухватао је простор од Триглава до Ђевђелије и Јадранског мора до Тимока, када је после Првог светског рата државност Краљевине Србије прерасла у државност Краљевине СХС/Југославије. У Краљевини Југославији је 1940. било предлога да се српски државни оквир осигура територијално-административном целином под називом Српска земља. Насупрот томе, у Другом светском рату уследило је право сакаћење српског државног и националног оквира, које је настављено у социјалистичкој Југославији поделом Србије на покрајине, а српског народа на републике и нације.

Тек крајем осамдесетих српско питање је поново отворено, а у процесу распада социјалистичке Југославије, српски државни оквир – једним делом и кроз југословенско рухо – је од 1991. до 1995. обухватао Србију, Црну Гору, Републику Српску Крајину и Републику Српску, у целини од Кордуна и Славоније до Косова и Метохије. Падом Републике Српске Крајине и западног дела Републике Српске (1995), српски државни оквир је сведен на простор Србије, Црне Горе и Републике Српске, од Босанске Крајине до Косова и Метохије. Сецесијом Црне Горе 2006. тај оквир је сужен на Републику Србију и Републику Српску, а нарушен је од 1999. и 2008. на Косову и Метохији.

Док је 19. век протицао у тражењу решења за српско уједињење и обликовање јаког српског националног идентитета (не и без снова о југословенском оквиру), читав српски 20. век протицао је у стварању, одржавању и одбрани југословенске државе. У таквим околностима није било простора за креирање српских националних циљева који би били схватани искључиво с полазишта националног идентитета Срба и у изричитом српском интересу. Време и догађаји су показали да су Срби у југословенској држави, коју су створили, претрпели ненадокнадиве губитке.

Тек последњих година десетак година, у оквиру научних, културних и политичких елита Србије и Српске, присуствујемо буђењу идеја о новом српском уједињењу које би чинили – на српским а никако на југословенским основама – Република Србија, Република Српска и Црна Гора. Дефинисан је и нови појам српски свет, који савремени синоним за српство. Српско уједињење је, нагласимо, легитимна и легална тема. О тој теми без устручавања може да се говори и пише.

Упркос драстичном сужавању српског етничког и државног простора, национална идеја српског народа није поражена. Стање створено разбијањем заједничке државе српског народа (1991/1992. и 2006) треба тумачити као нередовно и привремено. Република Србија и Република Српска имају

потенцијал да српски државни оквир врате у реалне размере и додатно помогну српском народу Црне Горе који је од 2020. на путу да обнови своју српску државност. Република Србија, Република Српска и Црна Гора треба да створе унитарну или савезну државу под заједничким именом Србије, а могућност асиметричног повезивања треба да буде отворена и за Републику Северну Македонију.

Дакле, када је реч о имену уједињене српске државе у 21. веку, нема потребе за мимикријама (Југославија), двојним решењима (Србија и Црна Гора) или тројним решењима (Краљевина СХС). Није добро ни давати опције: ћирилица или латиница, српска или тзв. црногорска нација, Београд или Бањалука. То све збуњује јавност, а српски народ жели јасна решења. С тим у вези, решење за 21. век су уједињена „сва Србија од Дунава до мора“ (од Апатина до Бара и од Босанске крајине до Тимочке крајине), Српска православна црква, српски језик, српска ћирилица и Косовски завет.

Литература:

Вучинић, Михајло М, Грађански рат у Хрватској 1991–1995, Београд: Удружење Срба из Хрватске, СКД „Зора“, 2005.

Димић, Љубодраг, Историја српске државности: Србија у Југославији, Нови Сад: САНУ огранак у Новом Саду, Беседа, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001.

Дрљача, Душан, „Колонизација страног живља у Босни и Херцеговини крајем XIX века с посебним освртом на досељавање Пољака“, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, уредио Славенко Терзић, Београд: Историјски институт САНУ, 1995, 213–224.

Ивић, Павле, О говору Галипољских Срба, Београд, Институт за српски језик САНУ, 1957.

Краљачић, Томислав, Калајев режим у Босни и Херцеговини 1882–1903, Београд: Катена мунди, 2017.

Крстић, Василије Ђ, Бискуп Штросмајер у светлу нових извора, Нови Сад: Прометеј, 2001.

Љушић, Радош, Историја српске државности: Србија и Црна Гора, Нови Сад: САНУ огранак у Новом Саду, Беседа, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2001.

Маловић, Гојко, Оптирање Срба у Мађарској 1920–1931, Нови Сад–Будимпешта, Матица Српска, Самоуправа Срба у Мађарској, 2010.

Новаковић, Стојан, Балканска питања, Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1906.

Оцић, Часлав, „Хроника Српске Крајине“, Република Српска Крајина, Книн–Београд: СКД „Сава Мркаљ“ Топуско, СКД „Зора“ Книн, 1996, 385–423.

- Петровић Његош, Никола, *Дјела*, Подгорица: ЦИД, 1997.
- Петровић Његош, Петар II, *Горски вијенац*, Беч, 1847.
- Раковић, Александар, Срби и религиозни интервенционизам 1991–2015: Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви после распада Југославије, Београд: Хришћански културни центар, 2015.
- Раковић, Александар, Црногорски сепаратизам, Београд: Катена мунди, 2019.
- Раковић, Александар, Српство и православље. Историја, вера, политика II, Београд: Институт за европске студије, 2022.
- Станковић, Ђорђе, Никола Пашић и Хрвати (1918–1923), Београд: БИГЗ, 1995.
- Станојевић, Глигор, Црна Гора у доба владике Данила, Цетиње: Историјски институт Црне Горе, 1955.
- Стевановић, Зоран, Војводство Србија и Тамишки Банат (1849-1861), Нови Сад: Архив Војводине, 2014.
- Страњаковић, Драгослав, Србија Пијемонт Јужних Словена 1842–1853, Београд: Народна штампарија, 1932.
- Ташковски, Драган, Рађање македонске нације, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1969.
- Терзић, Славенко, „Конзулат Краљевине Србије у Битољу (1889-1897)“, Историјски часопис, 57, Београд: Историјски институт, 2008, 327-342.
- Чавошки, Коста, „Настанак Републике Српске Крајине и њен међународни положај“, Република Српска Крајина, Книн–Београд: СКД „Сава Мркаљ“ Топуско, СКД „Зора“ Книн, 1996, 11–24.
- Ослобођење, независност и уједињење Србије и Црне Горе, приредили Милић Ф. Петровић, Павле Стојковић, Душица Бојић, Београд: Историјски музеј Србије, 1999.
- Boban, Ljubo, Sporazum Cvetković–Maček, Beograd: Institut društvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, 1965.

Summary

Aleksandar Raković

SERBIAN UNIFICATION: IDEAS, PLANS AND REALIZATION (19TH–21ST CENTURIES)

The paper deals with an overview of the ideas and plans of Serbian unification from the 19th century to the 21st century, as well as the realization of those ideas and plans from the liberation wars of Serbia and Montenegro in the 19th

and 20th centuries through the Serbian and Yugoslav unification in 1918 to the attempt to preserve the common state in the last decade of the 20th century and the first decade of the 21st century. When it comes to the current situation, the paper gives recommendations and guidelines for the creation of a new united state of the Serbs, which would consist of the Republic of Serbia, the Republic of Srpska and Montenegro, while the Republic of North Macedonia could be in an asymmetrical relationship with the united Serbian state.